

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-5-81-11>

УДК 156.822.2-045.352

Гончарова Н.О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОПАНУВАННЯ ПРОФЕСІЇ

Анотація. У статті розглядається проблема, пов'язана з проектуванням, побудовою та розвитком професійної кар'єри. Звертається увага на те, що свідоме та ефективне кар'єрне зростання під час навчання є запорукою подальшої ефективної професійної самореалізації молодій людині. Характеризуються психологічні особливості підготовки до здійснення майбутньої професійної кар'єри студентів-психологів, їх здатність співвідносити власні внутрішні ресурси з вимогами професії. Аналізуються показники мотиваційної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри. Наголошується на напрямках проектування кар'єри у професійному становленні фахівця у вищій школі.

Ключові слова: кар'єра, проектування кар'єри, розвиток кар'єри, кар'єрні орієнтації, професійна підготовка, конкурентоздатність, професійне становлення, майбутні психологи.

Goncharova Natalia

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenka

STUDY OF LEVEL OF READINESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS TO MASTER THE PROFESSION

Summary. The article focuses on the problem of designing a professional career by the students of pedagogical university. Theoretical approaches to the psychological peculiarities of the designing in student age are analyzed. The process of designing as the determining factor of professional training of future psychologists is considered. The need for psychological and organizational support of future professionals' career is discussed. It is confirmed that the formation of the future teacher in the educational process at the university includes not only acquiring the definite knowledge and skills, but also the formation of professionally-oriented attitudes, interests, values and specific skills required in the future. Also the socialization of future professional has place. It is affected by the properties of the personality and it is closely related to the peculiarities of the interaction with the social environment. The structural elements of the model of the future psychologists career becoming are: developing of the principles, which are the basis of becoming a psychologists career on the stage of vocational training; inceptive diagnostics of system-forming factors, contributing to the success career becoming of future psychologists; focused career planning; designing of the career-forming environment in the university; monitoring of becoming of the student's professional career during the study in the educational establishment. Also the article views such principles of the proposed model, as the principles of transparency, complementarity and management. Compliance of them makes the process of becoming of the future psychologists career more reflexive and defines the necessary conditions for the most successful implementation. The article states that career designing of future psychologists is a complex multidimensional phenomenon, that has a psychological basis. It is characterized by a number of factors, but the priority is given to the specificity of professional self-esteem, meaning of life orientations and personal self-attitude.

Keywords: career, career design, career development, career orientations, professional training, competitiveness, professional development, future psychologists.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві є актуальною проблема готовності майбутніх психологів до продуктивної професійної діяльності та здійснення професійної кар'єри. Готовність включає в себе не лише професійні знання, уміння і навички, а також певні особистісні риси. Однією з основних причин того, що випускники психологічних спеціальностей не завжди відповідають тим вимогам, які висувають до них як до фахівців майбутня професія та суспільство, є саме низький рівень психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри та професійної діяльності [11, с. 101].

Процес підготовки майбутніх психологів здійснюється шляхом формування всіх структурних компонентів готовності одночасно. Розвиток компонентів можна реалізувати в умовах спеціально організованого навчання, яке буде спрямоване

на оволодіння теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками, формування позитивного ставлення до професійної діяльності психолога.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останній час проведено низку досліджень, присвячених аналізу психологічної готовності до виконання різних видів діяльності, зокрема, педагогічної (П. Горностаї, Т. Іванова, О. Скрипченко, В. Сластьонін, С. Ніколаєнко, Д. Мазоха, О. Орлова, О. Жук, О. Чернічкіна, І. Чорна та ін.), діяльності психолога (О. Бондаренко, Л. Долинська, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Чепелева та ін.) [2, с. 12–31; 4; 5].

Також в останні роки у психології з'явилася низка робіт, присвячених вивченню психологічних аспектів професійної кар'єри. Зокрема, запропонована інтерпретація психологічної сутності кар'єри

(Є. Клімов, Є. Могильовкін, О. Молл та ін.), проведено дослідження у сфері кар'єрних орієнтацій студентів (Ю. Бурмакова, О. Жданович, О. Терновська та ін.), кар'єрної готовності випускників вишу (О. Миронова-Тихомирова) та чинників кар'єрного зростання фахівця (Е. Зеер, О. Молл, О. Москаленко, М. Пряжников та ін.); можливості розвитку кар'єрних прагнень студентів на основі підвищення якості їх міжособистісних відносин (А.К. Канаматова) та ін. [1; 3, с. 14–21; 6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте аналіз наукової літератури засвідчує недостатність уваги вчених до проблеми дослідження рівня готовності майбутніх психологів до опанування професії. Не було приділено достатньо уваги і розгляду проектування професійної кар'єри майбутніх психологів.

Період навчання у вищому навчальному закладі – це етап життєвого циклу, що завершує перехід до дорослості. На цьому етапі особистість приймає низку важливих рішень, які стосуються вибору місця професійної діяльності та створення сім'ї, стилю життя та конкретних завдань на майбутнє, корегування ціннісних орієнтацій у співвідношенні з новим дорослим статусом та новими життєвими планами. Вибір власної життєвої стратегії є необхідною складовою проектування кар'єри. Тому молодій людині необхідно саме під час навчання у вищі визначити власні пріоритети [9; 10, с. 11–23].

Професійне становлення особистості є важливим компонентом загального процесу її розвитку. Однією з центральних проблем підготовки майбутніх фахівців є дослідження їхньої професійної спрямованості як визначальної характеристики, що дозволяє максимально виявити здібності й творчо опанувати професію.

Мета статті. Основна мета полягає у дослідженні рівня готовності майбутніх психологів до професії та аналізі психологічних особливостей проектування їх професійної кар'єри під час навчання у вищі.

Завдання полягають у дослідженні рівня готовності майбутніх психологів до опанування професії; у вивченні психологічних особливостей проектування професійної кар'єри майбутніх фахівців; у окресленні шляхів та засобів кар'єрного розвитку студентів-психологів. Психологія оптимального кар'єрного розвитку майбутніх психологів забезпечується такими завданнями як: формуванням уявлення у осіб, які обирають професію про об'єктивні та суб'єктивні чинники майбутньої діяльності; усвідомленням студентом власних психологічних особливостей та узгодженість їх із вимогами професійної діяльності; використанням адекватних способів мотивації оволодіння професійною діяльністю. Ці групи завдань тісно пов'язані між собою. У їх вирішенні розкриваються суб'єктивні та об'єктивні фактори, що зумовлюють розвиток кар'єри і можливості успішної самореалізації особистості у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження рівня готовності до опанування професії та особливостей кар'єрного розвитку студентів Полтавського вишу були використані «Опитувальник професійної готовності (ОПГ)» Л. Кабардової [7] та методика «Структура мотивації трудової діяльності К. Замфір [8].

Методика «Опитувальник професійної готовності (ОПГ)» Л. Кабардової дає змогу виявити рівень готовності до опанування певної професії, спираючись на рівень знань та наявність природних здібностей досліджуваного, а також визначити ті професії і спеціальності (у всіх сферах професійної діяльності і у кожній окремо), які є найбільш привабливими для досліджуваного. За допомогою даної методики досить легко можна визначити обґрунтованість або необґрунтованість професійних виборів особистості [7, с. 165–170].

Методика «Структура мотивації трудової діяльності К. Замфір дозволяє визначити співвідношення компонентів мотивації трудової діяльності – внутрішньої мотивації, зовнішньої позитивної мотивації і зовнішньої негативної мотивації. Також вона дає змогу порівняти вираженість різних видів мотивації та визначити таким чином ставлення до виконуваної трудової діяльності і спонукальну силу мотиваційного комплексу досліджуваного [8, с. 54–67].

Отримані результати дозволили виявити певні особливості проектування професійної кар'єри студентів психологічних спеціальностей.

1. Досліджені нами студенти виявляють найбільше схильностей до роботи з людьми, тобто ми можемо констатувати прояв найбільшого інтересу досліджуваних до цієї сфери, до якої належить і їх власна професія. Професійні інтереси досліджуваних зосереджені у сфері «Людина – людина» (87 %), куди належать професії, де об'єктом праці є люди, групи, колективи. Отже, досліджувані позитивно ставляться та здебільшого застосовують свої вміння у спілкуванні та безпосередній взаємодії з іншими людьми. До цієї сфери можемо віднести працівників сфери обслуговування, медицини, педагогіки, юриспруденції тощо. Тобто майбутні психологи проявили зацікавленість та професійний інтерес саме до цієї сфери, до якої належить їх професія. Це є свідченням того, що вони бачать себе саме у цій професії, оскільки тут є змога виявити свої вміння та задовольнити професійні бажання до виконання певної діяльності.

2. Дослідження структури мотивації трудової діяльності дозволяє зробити висновок про те, що за середніми показниками найбільш вираженою є зовнішня позитивна мотивація (44 %), менш вираженою є внутрішня мотивація (38 %), а найменше вплинула на вибір професії психолога за результатами цього дослідження зовнішня негативна мотивація (18 %). Проаналізувавши зміст самих відповідей, бачимо, що важливе значення мають ті мотиви, які пов'язані із можливістю отримати грошовий заробіток за працю і просунутись по службі.

Таким чином, відношення мотивів за результатами дослідження майбутніх психологів не є цілком оптимальним, оскільки демонструє переважаючу зовнішню мотивацію над внутрішньою, але все ж зовнішня позитивна мотивація професійної діяльності переважає зовнішню негативну. Отже, ставлення досліджуваних до трудової діяльності є загалом позитивним і спонукальна сила мотиваційного комплексу у них є яскраво вираженою.

3. Порівняльний аналіз структури мотивації студентів старших і молодших курсів свідчить, що внутрішня мотивація більшою мірою розви-

нена у студентів старших курсів (47 % проти 30 % студентів молодших курсів). Зовнішня позитивна мотивація, навпаки, є більш притаманною для студентів молодших курсів (53 % проти 33 % студентів старших). Зовнішня негативна мотивація представлена в обох групах найнижчими показниками і становить 20 % у студентів старших і 17 % у студентів молодших курсів.

Таким чином, можемо зробити висновок, що для студентів старших курсів найбільш характерною є внутрішня мотивація (47 %), а для студентів молодших — зовнішня позитивна (53 %). Відношення мотивів студентів старших курсів є більш оптимальним, ніж у студентів молодших курсів, оскільки демонструє переважання внутрішньої мотивації над зовнішньою.

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо говорити про те, що структура мотивації студентів старших курсів є найбільш професійно спрямованою та сприятливою для майбутньої професійної діяльності за обраним фахом. У студентів старших курсів також вищий рівень готовності до професійної діяльності порівняно зі студентами молодших курсів.

У сучасній психолого-педагогічній літературі окреслюються такі основні шляхи розвитку кар'єрного зростання особистості. Дослідження особистісних детермінант успішності професійної діяльності психолога традиційно орієнтовані на виявлення особистісних властивостей, професійно важливих якостей, здібностей і умінь, які є притаманними цій професії. При цьому часто йдеться не про особистість психолога, а про особистісні чинники, що детермінують професійну успішність. Оскільки сучасна професія психолога має велику кількість спеціалізацій, то стосовно різних сфер психологічної практики професійно значущими виявляються різні, а іноді й протилежні здібності та особистісні властивості. Очевидно, що окремі інструментальні уміння, здібності та особистісні властивості не можуть забезпечити професійну діяльність, оскільки сприяють успіху тільки при сформованій мотивації і розвиненій професійній спрямованості особистості [10, с. 15–22; 12, с. 23].

Психологічним механізмом професійної спрямованості особистості, зокрема на оволодіння професією психолога, виступає єдність особистісних якостей та особливостей, яка включає складну багаторівневу структуру мотивів, цінностей, особистісних смислів і здібностей, що визначають професійно важливі якості.

Науковці багаторазово зверталися до вивчення особистісних особливостей психологів, розглядаючи їх з різних теоретичних позицій, адже професійна діяльність психолога вимагає від фахівця такого високого рівня майстерності, який дозволяє гнучко і творчо в досить обмежений час отримувати інформацію, збирати психологічний анамнез та ставити психологічний діагноз, підбирати та адаптувати техніки й методи, спо-

стерігати за станом клієнта та змінами його свідомості, оцінювати правомірність обраних методів і власної роботи, організовувати творчий пошук більш адекватних прийомів, методів, розробляти програми психологічного впливу і позитивних змін у самопочутті та поведінці клієнта, не порушуючи при цьому необхідних професійних правил і принципів психологічного консультування і наскрізну технологію психоконсультативного процесу [8, с. 45–56; 9, с. 26–30].

Отже, у науковій літературі найчастіше виділяють такі професійно-важливі якості психолога, як діяльнісні та поведінкові, індивідуально-психологічні якості, соціально-психологічні та морально-психологічні характеристики. Високий рівень розвитку професійних якостей є одним із найважливіших чинників професійної спрямованості, які не тільки характеризують певні здібності, але й органічно входять до їх структури, розвиваючись у процесі навчання і практичної діяльності майбутніх психологів.

Особистісні якості практичного психолога здійснюють вплив на успішність професійної діяльності і тому потребують спеціальних умов для їхнього розвитку. Психологічна підготовка студентів до самостійної діяльності передбачає формування соціальної та професійної зрілості майбутнього психолога.

Висновки і пропозиції. Отже, психологічна готовність студентів-психологів до проектування професійної кар'єри – це цілеспрямований вияв потенціалу особистості, що включає її переконання, мотиви, погляди, почуття, якості характеру, знання, уміння, навички. Готовність досягається у процесі професійної фахової підготовки і є результатом всебічного особистісного розвитку особистості майбутніх психологів з урахуванням вимог професійної психологічної діяльності.

Підготовка майбутніх психологів до творчої та ефективної праці вимагає не лише формування професійних знань, умінь та професійної компетентності, але й передбачає необхідність спеціальної психологічної підготовки. Вона повинна розглядатися як підготовка до психологічної діяльності, а не до праці загалом. Психологічна підготовка полягає у формуванні тих якостей особистості, що забезпечують досягнення успіху у певному напрямі діяльності практичного психолога. Така підготовка повинна охоплювати всі сторони особистості.

Механізмами розвитку готовності до професійної діяльності психолога є механізм емоційно-вольової саморегуляції; механізм ціннісно-смислової саморегуляції, тобто встановлення відповідності між цілями професійної діяльності й системою особистісних цінностей та усвідомлення можливості реалізації особистісних прагнень засобами професійної діяльності; механізм самоідентифікації (усвідомлення і прийняття професійної ролі); механізм самосуб'єктивації (прояв суб'єктної активності стосовно себе, самостворення себе як суб'єкта життєдіяльності).

Список літератури:

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. Москва : Мысль, 1976. 158 с.
2. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии. Москва : Владос, 1999. 304 с.
3. Балаев А.А. Активные методы обучения. Москва : Профиздат, 1996. 96 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 512 с.

5. Маркова А.К. Психология труда учителя. Москва : Знание, 1993. 190 с.
6. Орлов А.Б. Склонность и профессия. Москва : Знание, 1981. 96 с.
7. Павлютенков Е.М. Кем быть? Киев : Молодь, 1983. 200 с.
8. Професійне самовизначення старшокласників / упоряд. Л. Шелестова. Київ : «Шкільний світ», 2006. 128 с.
9. Психология труда / под ред. А.В. Карпова. Москва : Владос, 2004. 323 с.
10. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. Москва : Педагогика, 1973. 424 с.
11. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.
12. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. Москва : Педагогика, 1981. 95 с.

References:

1. Aseev, V.G. (1976). *Motivatsiia povedeniia i formirovanie lichnosti* [Behavior motivation and personality formation]. Moscow: Misl. (in Russian)
2. Badmaev, V.Ts. (1999). *Metodika prepodavaniia psikhologii* [Methods of teaching psychology]. Moscow: Vlados. (in Russian)
3. Balaev, A.A. (1996). *Aktivnie metodi obuchenii* [Active learning methods]. Moscow: Profizdat. (in Russian)
4. Ilin, E.P. (2003). *Motivatsiia i motivi* [Motivation and motives]. Sankt-Peterburg: Piter. (in Russian)
5. Markova, A.K. (1993). *Psikhologii truda uchitelia* [Psychology of teacher's work]. Moscow: Znanie. (in Russian)
6. Orlov, A.B. (1981). *Skлонost i profesiia* [Addiction and profession]. Moscow: Znanie. (in Russian)
7. Pavliutenkov, E.M. (1983). *Kem bit* [Who to be]. Kyiv: Molod. (in Ukrainian)
8. Shelestova, L.V. (2006). *Profesiine samoviznachenia starshoklasnikiv* [Professional self-determination of senior pupils]. Kyiv: Shkilnii svit. (in Ukrainian)
9. Karpov, A.V. (2004). *Psikhologii truda* [Labor Psychology]. Moscow: Vlados. (in Russian)
10. Rubinshtein, S.L. (1973). *Problemi obshchei psikhologii* [Problems of general psychology]. Moscow: Pedagogika. (in Russian)
11. Semichenko, V.A. (2004). *Psikhologii pedagogichnoi diialnosti* [Psychology of pedagogical activity]. Kyiv: Vishcha shkola. (in Ukrainian)
12. Shavir, P.A. (1981). *Psikhologii profesionalnogo samoopredeleniia v ranei yunosti* [Psychology of professional self-determination in early adolescence]. Moscow: Pedagogika. (in Russian)